

Tymowski, Michał

"Corpus of early Arabic sources for West African history", transl. by J. F. P. Hopkins, ed. and annotated by N. Levtzion, J. F. P. Hopkins, Cambridge 1981 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 74/2, 394-395

1983

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Tytus Liwiusz, *Dzieje Rzymu od założenia miasta. Księgi XLI—XLV, Periocy (Streszczenia) ksiąg XLVI—CXLII*, przekład Mieczysław Brożek, Zakład Narodowy im. Ossolińskich — Wydawnictwo, Wrocław 1982, s. 333.

Nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich ukazał się szósty i ostatni tom przekładu dzieła Tytusa Liwiusza „Dzieje Rzymu od założenia miasta”. Tom ten zawiera końcowe partie dzieła, którego poprzednie księgi ukazywały się jako 14, 17, 20, 23, 24 i 25 tomy „Biblioteki Przekładów z Literatury Antycznej” ukazującej się pod patronatem Komitetu Nauk o Kulturze Antycznej Polskiej Akademii Nauk. Przekład poprzedza wstęp pióra tłumacza zatytułowany „Sens i rola dzieła Liwiusza”, w którym rozważana jest rola dziejopisarstwa Liwiusza na tle annalistyki rzymskiej. Pominięte są w nim szczegółowe informacje dotyczące życia i twórczości tego znamienitego historyka dziejów Rzymu, które zainteresowany czytelnik znajdzie w tomie zawierającym przekład ksiąg I—V we wstępie Józefa Wolskiego. Jeżeli ktoś chciałby zapoznać się z historią samego tekstu musi sięgnąć do tomu drugiego, zawierającego księgi VI—X oraz streszczenie ksiąg XI—XX, a poprzedzonego wstępem Mieczysława Brożka „Dzieje tekstu ksiąg Liwiusza »Ab Urbe Condita«”. Obecnie wydany tom obejmuje lata 178—179 p.n.e., z tym że historia lat 166—169 p.n.e. zasygnalizowana jest tylko w streszczeniach nie zachowanych ksiąg. Zgodnie z tradycją poprzednich tomów wydawcy umieścili *Fasti Consulares* obejmujące konsulów, których działalność przypadała na lata objęte danymi księgami dzieła Liwiusza. Tom uzupełnia również indeks imion osób mitologicznych, legendarnych i historycznych oraz indeks nazw geograficznych, topograficznych i ludów. Lekturę tekstu, zwłaszcza czytelnikowi nie obcującemu na co dzień z historią starożytną bardzo ułatwiają liczne plany i mapy.

M. N.

Corpus of early Arabic sources for West African History, translated by J. F. P. Hopkins, edited and annotated by N. Levtzion, J. F. P. Hopkins, „*Fontes Historiae Africanae*”, Series Arabica t. IV, Cambridge University Press, Cambridge 1981, s. 492.

Od ponad ośmiu lat trwają prace przygotowawcze nad wydaniem źródeł do historii Afryki w serii „*Fontes Historiae Africanae*”. Pracami tymi kieruje Prof. John Hunwick. Wydzielono dotychczas trzy serie: „*Arabica*”, „*Aethiopica*” i „*Varia*”. Jako tom IV (ale wcześniej ukazał się tylko t. I) w serii arabskiej ukazał się omawiany tu „*Corpus*”. Jest to dzieło bardzo obszerne, zawierające wszystkie znane teksty arabskie dotyczące Afryki Zachodniej, od najstarszych po wiek XVI. Jak więc widać określenie *early sources* rozumiane jest przez wydawców i autorów komentarzy szeroko. Cezurę zaczerpnięto z dziejów Afryki Zachodniej, w której odkrycia geograficzne z jednej strony, a podbój Songhaju przez Maroko z drugiej, spowodowały, że wiek XVI był okresem przełomowym. Innym zjawiskiem, które kształtowało zestaw omawianych źródeł był spadek atrakcyjności handlu transsaharyjskiego począwszy od ostatnich dziesięcioleci XVI w. Wraz z tym procesem zmniejszyła się liczba opisów Afryki Zachodniej pozostawionych przez pisarzy arabskich. Liczniejże stały się natomiast innego typu źródła — przede wszystkim związane z inwazją marokańską i funkcjonowaniem zależnego od Maroka paszalicu ze stolicą w Timbuktu.

Źródła opisowe, pochodzące ze stuleci VIII—XVI są już dosyć dobrze opracowane i udostępnione historykom przez orientalistów. Dotyczy to: krytycznych wydań całych dzieł poszczególnych autorów, zbiorów tekstów źródłowych, w których

umieszczone zostały fragmenty dotyczące Afryki oraz licznych opracowań i komentarzy poświęconych tym tekstom. Warto tu szczególnie wspomnieć o zbiorach. Są to: pięciotomowe (w 16 woluminach) dzieło Y. Kamala, „Monumenta cartographica Africae et Aegypti”, (Kair 1926—1951), a z nowszych wydań „Arabskie źródła VII—X i X—XII wieków po etnografii i historii Afryki południowej Sahary”, wydane przez L. Kubbelę i W. Matwiejewę (t. I—II Moskwa 1960 i 1965) oraz J. Cuoq, „Recueil des sources arabes concernant l'Afrique Occidentale du VIIIe au XVIe siècle” (Paris 1975). Na tle tych wydań rozpatrywać trzeba przydatność omawianego tu tomu. Arabski oryginał źródła przy tłumaczeniu podają „Monumenta” i wydanie radzieckie. Większość historyków Afryki Zachodniej korzysta wprawdzie z tłumaczeń, jednakże i dla nich tekst arabski jest przydatny, umożliwia bowiem skonsultowanie odpowiednich fragmentów z orientalistami. W prezentowanym wydawnictwie ograniczono się do tłumaczeń tekstów arabskich, bardzo rozbudowano natomiast część krytyczną. Jest to wstęp, w którym określone zostały zasady przyjęte przez wydawców; wstępne informacje o każdym autorze, obejmujące także dane bibliograficzne o poprzednich wydaniach i komentarzach; bardzo drobiazgowo i obszerne przypisy, podające między innymi warianty tłumaczenia i interpretację dokonaną przez różnych badaczy; bibliografia oraz liczne indeksy — geograficzny, plemion, dynastii, osób, dzieł, rzeczowy i indeks zbiorczy łączący poprzednie.

Źródła umieszczono chronologicznie, z tym że autorzy przyjęli słuszną moim zdaniem zasadę, wedle której na przykład tekst Wahb ben Munabbih (przed 728 r.) znany tylko z cytatów w dziele Ibn Kutayby (ok. 880 r.) umieszczony jest pod tym drugim imieniem i datą. Nie mamy bowiem pewności jak dokładnie jeden autor cytował drugiego. Oczywiście duże znaczenie ma fakt istnienia tekstu wcześniejszego, co też jest odpowiednio uwypuklone w komentarzach i notach. Autorzy zdołali ponadto uzupełnić znany już zestaw źródeł o kilka drobnych tekstów, szczególnie z końca XV i początku XVI w. Pominęli natomiast teksty stelli nagrobnych z Gao (które przytoczył Cuoq) oraz tak zwane rady al-Meghilego dla władców Songhaju i dokumenty (*mahramy*) z Bornu, gdyż w serii „Fontes Historiae Africanae” przygotowywane jest ich osobne wydanie. W rezultacie otrzymaliśmy przydatne dzieło, ułatwiające dostęp do źródeł (które jednak w większości są już znane), zawierające przegląd najnowszych badań w dziedzinie krytyki i interpretacji tych tekstów.

M. T.

Magyarország Történeti kronológiája Kezdetektől 1970—ig. [Chronologia historyczna Węgier od początku do roku 1970]. Red. główny Kálmán Benda. Tom I: *Od początku do 1526 r.*, pod red. László Solymosi, Akadémiai Kiadó, Budapest 1981, s. 350; Tom II: *1526—1848*, pod red. Katalin Péter, Éva Somogyi, Akadémiai Kiadó, Budapest 1982, s. 351—626; Tom III: *1848—1944*, pod red. Éva Somogyi, Ferenc Glatz, Akadémiai Kiadó, Budapest 1982, s. 677—1012; Tom IV: *1945—1970*, pod red. Ferenc Glatz, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982, s. 1013—1258.

Od dawna już odczuwano w historiografii węgierskiej brak solidnej i szczegółowej chronologii dziejów swego kraju. Planu stworzenia koncepcji takiej pracy podjął się Instytut Historyczny Węgierskiej Akademii Nauk. Pierwsze konkretne efekty osiągnięto już w r. 1975. Teoretyczne zasady dla mającej powstać chronologii dziejów Węgier wytyczyła rozprawa Kálmána Bendy — redaktora głównego prezentowanego dzieła.